

ДАНИЛЮК Д. ІСТОРИЧНА НАУКА НА ЗАКАРПАТТІ (кінець XVIII – перша половина XX ст.).- Ужгород, 1999.

ВЕГЕШ М. М.

Серед істориків Ужгородського університету чільне місце посідає доктор історичних наук, професор кафедри історії України Дмитро Данилюк – визнаний фахівець з проблем української історіографії кінця XVIII – XX ст., відомий дослідник становлення і розвитку історичної науки в Закарпатті. З його іменем пов'язано повернення із забуття цілої плеяди видатних діячів нашого національного відродження – М.Лучкая, Ю.Гуци-Венеліна, І.Орлая, В.Кукольника та багатьох інших, їх життя і різнобічна діяльність посідають вагоме місце на сторінках докторської дисертації Д.Данилюка «Розвиток історичної науки в Закарпатті (з кінця XVIII – до середини XX ст.)», успішно ним захищеної в 1994 році. Головні положення докторської дисертації були викладені автором на сторінках ґрунтовних монографічних досліджень “З історії заселення та розвитку культури Закарпаття в добу феодалізму (до середини XIX ст.)”(1990), “Загаїти правду не сміючи...” (1993), “Ю.І.Гуца-Венелін” (1995), “Михайло Лучкай – патріарх закарпатської історіографії” (1995), “Історія Закарпаття в біографіях і портретах” (1997). Вищезазнані праці Д.Данилюка були високо оцінені членськими рецензентами, їх радо зустріли в навчальних закладах краю.

І ось перед нами нова монографія Д. Данилюка “Історична наука на Закарпатті (кінець XVIII – перша половина XX ст.)”, яку справедливо необхідно розцінювати як підсумок багаторічної наукової роботи автора. Рецензоване дослідження у всіх відношеннях є фундаментальним, узагальнюючим, в якому Д.Данилюк, на нашу думку, виконав відповідальне і благородне завдання – підніс регіональні події до загальноукраїнського значення шляхом показу їх місця і ролі в єдиному історичному процесі. Вчений поставив перед собою дуже непросте завдання – вивчити процес зародження історичної науки на Закарпатті, показати етапи її розвитку, ввести у науковий обіг праці всіх істориків і довести, що витоки закарпатської історіографії сягають глибокої давнини. Однак, праця Д.Данилюка покликана також виконати ще одне благородне завдання – передати досягнення історичної науки не тільки майбутнім дослідникам-професіоналам, а й широкій громадськості, з тим щоб сприяти спадкоємності поколінь.

Відразу зауважимо, що цю проблему намагалися розв'язати ще з кінця XIX – середини XX ст. такі відомі вчені як Ю.Жаткович, С.Перфешський, В.Францев, Ю.Гаджега, Ю.Тверський. Та, віддаючи належне працям авторитетних істориків минулого, відзначимо, що своєї повноти названа проблема досягла у рецензованій монографії Д.Данилюка. Хочу акцентувати ще на двох моментах: по-перше, Д.Данилюк виявив і оцінив наукову спадщину закарпатських вчених протягом 200-літнього розвитку краю, що робить його працю глобальною; по-друге, вчений довів, що поряд із вченими-економістами, філософами, педагогами, мовознавцями і літературознавцями на Закарпатті плідно творили також історики. Цим самим він вдало завершив загальну картину наукового розвитку краю.

Крім вступу та історіографічного розділу, монографія Д.Данилюка складається з п'яти ґрунтовних розділів, які дають змогу читачам простежити становлення і розвиток історичних знань з XV-XVI ст. до кінця XVIII ст., переростання їх у науку протягом XIX-XX ст. У першому розділі – “Зародження і розвиток історичних знань в Закарпатті у період середньовіччя” – зроблено об'єктивний аналіз культурно-політичних умов розвитку знань, наведено перші форми їх прояву, зокрема, по-крайні записи і літописні записки. Необхідно погодитись з автором, що історичні знання розвивалися в надзвичайно складних соціально-економічних та політичних умовах, в яких опинилося Закарпаття, перебуваючи у складі Угорщини, а потім Австрійської імперії. Однак появі історичної науки в Закарпатті наприкінці XVIII ст. значно сприяла громадсько-політична діяльність окремих діячів, які будили національну свідомість русинів, їх інтерес до минулого, активно працювали над піднесенням культурно-освітнього рівня народу. Такими діячами спочатку були Михайло Андрула, потім А.Бачинський, І.Пастелій, Д.Бабіля. Автор рецензованої монографії аргументовано довів, що на кінець XVIII ст. визріли всі умови для появи наукових досліджень закарпатських авторів. Тобто, рубіж XVIII-XIX ст. знаменував собою перехід історичних знань у науку. Відзначимо, що перший розділ підсилюють ілюстрації, зокрема уривок із “Александрії” (XVIII ст.), по-крайні записи з “Острозької Біблії”, ав-

тограф М.Андрели, уривки з Гукливіського літопису тощо.

Другий розділ – “Переростання історичних знань у науку (кінець XVIII – початок XIX ст)” – відкривається цікавою науковою розвідкою про Іоанікія Базиловича – першого історика Закарпаття. Першою друкованою працею з історії Закарпаття був “Короткий нарис фундації Федора Корятювича” І. Базиловича, виданий у Кошицях у 1799 р. Цінність праці І. Базиловича полягає в тому, що в ній автор наводить важливі історичні документи – десятки грамот і рескриптів угорських королів, папські були, різні розпорядження мукачівських єпископів тощо. Д.Данилюк критично віднісся до першої історичної праці в краї, не погодившись із датою приходу Корятювича та з твердженням І.Базиловича про те, що з Корятювичем на Закарпаття прибуло 40000 чоловік. Але, твердить Д.Данилюк, “головна заслуга І.Базиловича в тому, що він започаткував історичну науку в Закарпатті, обґрунтував концепцію історичного розвитку краю, суттю якої є визнання закарпатських русинів автохтонами, які проживали на цій території ще до приходу угорців і етнічноспоріднені із східними слов’янами. Він заклав основу джерельної бази з історії духовної культури історії Закарпаття, історії церковних та релігійних відносин”.

Розділ завершується глибоким аналізом наукової спадщини І.Орлая і Ю.Гуци-Венеліна. Необхідно погодитися з автором, що Орлай сприяв дальшому розвитку історичної науки і його цілком правомірно можна вважати одним з родоначальників історіографії Закарпаття. Що стосується Ю.Гуци-Венеліна, то Д.Данилюк простежив такі проблеми, як “Історія України у спадщині вченого”, “Дослідження історії Закарпаття”, “Місце Ю.Венеліна у слов’янському науковому світі”. Ю.Гуца-Венелін та І.Орлай, працюючи в столиці Російської імперії, написали перші праці з історії Закарпаття і цим самим гідно представили цей куточок українських земель науковому світу. Вони на весь голос заявили, що закарпатські русини кровноспоріднені з русинами на сході від Карпат.

У третьому розділі – “Історична наука в Закарпатті в період культурно-національного відродження слов’янських народів Австрійської імперії (перша половина XIX ст.)” – дається ґрунтовний аналіз наукової спадщини М.Лучкая, О.Духновича, А.Добрянського. Саме з іменем Лучкая, автора знаменитої “Історії карпатських русинів”, Д.Данилюк правомірно пов’язує утвердження історико-критичного методу дослідження. У період феодально-кріпосницької реакції і наступу політики денационалізації з боку панів-

них класів Австрії М.Лучкай ставить собі за мету показати, що Закарпаття має своє ім’я, свою історію, що воно кровно споріднене із своїми одноплемінниками на сході від Карпат. Проблематика, яку піднімав М.Лучкай, була різноманітною. Д.Данилюк скрупульозно зупинився на таких питаннях як “Проблеми давньої історії Закарпаття”, “Соціально-економічне становище селянства та його антифеодална боротьба у XVI-XVII ст.”, “Участь закарпатців у національно-визвольній боротьбі угорського народу проти Габсбургів у XVII – на початку XVIII ст.”, “Суспільно-політичний рух та культурно-освітнє життя на Закарпатті у XVIII ст.”

Високо оцінюючи наукову діяльність Лучкая, Д.Данилюк відзначив: “Багатюща джерельна база, широка історіографія, новизна порушених проблем і новий метод їх дослідження ставлять її в число кращих здобутків не лише української, а й загалом слов’янської історичної науки. Якщо ж додати, що М.Лучкай – автор першої друкованої граматики для всіх русинів Австрійської імперії, то, без сумніву, він займає почесне місце в ряді вчених-славістів XIX ст.”. До цього тільки додамо, що на Україні Д.Данилюк був першим, хто ґрунтовно почав вивчати наукову спадщину патріарха української історіографії Закарпаття.

На сторінках монографії Д.Данилюка читач може прочитати багато цікавого з життя О.Духновича, ознайомитися з історичними працями нашого будителя XIX ст. Історик вдало підмітив, що О.Духнович ще в середині XIX ст. висунув ідею єдності слов’янських народів. Саме він вперше відкрито заговорив про возз’єднання Закарпаття з суміжними українськими землями, справедливо вважаючи цей акт “правдивим і можливим ділом”. Однак, Д.Данилюк не ідеалізує наукову спадщину О.Духновича. “Якщо аналізувати діяльність О.Духновича на науковій ниві і в сфері громадсько-політичного життя в цілому, – відзначає вчений, – то однозначної оцінки тут бути не може... Особливо це стосується суспільно-політичних поглядів Духновича, його “московільства” і “австро-славизму”, ставлення до революції 1848-1849 рр., поглядів на народну мову і “образованний язик”, взаємин з Галичиною і галицькими “московілами”. Та, незважаючи на це, при всій своїй обмеженості історичні погляди О.Духновича позитивно впливали на дальший розвиток закарпатської історіографії.

Адольф Добрянський увійшов в історію слов’янських народів як вчений, громадсько-політичний та культурно-освітній діяч, який все своє життя присвятив розв’язанню національного питання в Австрійській імперії. Д. Дани-

люк влучно відзначив, що якою би не була позиція сучасників по відношенню до А. Добрянського, він “вперше відкрито з парламентської трибуни виступив на захист русинів. Своім виступом він розбудив пасивну закарпатську інтелігенцію, спонукав її включитися в процес національного відродження”.

Четвертий розділ рецензованої монографії присвячений закарпатській історіографії другої половини XIX – початку XX ст., а фактично доведений до 1919 р., тобто до входу нашої країни до складу Чехословаччини. Історична довідка, яка наводиться на початку розділу, дозволяє читачам краще зрозуміти політичну ситуацію в краї. Необхідно погодитись з автором, що розвиток історичної науки на Закарпатті, як і в усій Угорщині, проходив під впливом двох визначних подій XIX ст. – Угорської буржуазно-демократичної революції 1848-1849 рр. і створення Австро-Угорської дуалістичної монархії в 1867 р. Обидві події привели до ліквідації феодалізму і абсолютизму, до утвердження капіталістичного способу виробництва, до позитивних зрушень в суспільно-політичному житті.

У цьому розділі міститься багатющий джерельний матеріал з наукової спадщини Анатолія Кралицького, Івана Дулішківича, Андрія Дешка, Юрія Жатковича, Олександра Митрака, Івана Раковського, Івана Сільва, Євгена Фенцика. Не обминув автор своєю увагою і угорську історіографію Закарпаття, яку гідно представляли Карой Мейсарош, Тиводар Легоцький, Антоній Годинка і Орест Сабов. Наукова спадщина дослідників другої половини XIX – XX ст. стала добрим підґрунтям для розвитку історичної науки на Закарпатті в нових суспільно-політичних умовах, які постали тут у 1919 році.

“Історична наука в Закарпатті (1919-1944 рр.)” – таку назву має п'ятий і завершальний розділ монографії Д.Данилюка. Змістовним є аналіз суспільно-політичних умов, в яких продовжувався розвиток історичної науки. Безперечно, з розпадом Австро-Угорської імперії впали і кайдани духовного рабства. Закарпаття вступило в нову, вищу фазу соціально-економічного та національно-культурного розвитку. У таких умовах визрівала необхідність дати науково вивірену концепцію історії Закарпаття. З'явилися перші праці, авторами яких були не тільки закарпатці, а й словацькі та чеські вчені. Однак, як показали подальші події, правлячі кола Чехословаччини все більше згортали процес демократизації суспільства. Встановивши своє панування на Закарпатті, вони намагалися приборкати до рук й історичну науку,

спрямувати її розвиток на “обґрунтування” своїх прав на володіння краєм – споконвічною українською землею. Суттєвий вплив на розвиток історичної науки в ЧСР мало існування різних напрямів у суспільно-політичному житті, зокрема “москвофільського” та “карпаторусського”. Правлячі кола ЧСР підтримували діяльність обох напрямів з тим, щоб представники третього – українського, або народовецького, напрямку, які розгорнули велику роботу по створенню об'єктивної історії Закарпаття, перебували в ізоляції.

У заклjučному розділі монографії Д.Данилюка дається об'єктивна оцінка історичних праць В.Гаджеги, І.Кондратовича, Г.Стрипського, І.Панькевича, Ю.Яворського, Ю.Гаджеги, Є.Перфецького, М.Бескида, Ф.Габрієля, А.Шаша, М.Лелекача, Ф.Потушняка, О.Мицюка. Значну увагу автор приділяє періодичним виданням як історіографічному джерелу (“Наш рідний край”, “Подкарпатська Русь”, “Пробоем”, “Поступ”, “Трембіта”, “Наша Земля” та ін.).

Завершує монографію Д.Данилюка параграф про стан історичної науки в 1939-1944 рр. Із окупацією Закарпаття Угорщиною в березні 1939 р. наукова розробка історії краю значно підупала, фактично, припинився всякий розвиток духовного життя і були ліквідовані культурно-освітні товариства, закрито їх друковані органи, заборонена преса, а вчені, неугодні режиму, змушені були емігрувати. Наукове вивчення історії Закарпаття припинилося. Однак окупаційним властям потрібно було “науково” обґрунтувати володіння придбаним краєм. З цією метою і було засновано “Подкарпатське Общество Наук”, яке згодом, практично, повністю підпорядковувало свою роботу служінню панівному політичному режиму. Процесу денационалізації перешкодили події історичної ваги – визволення і воз'єднання Закарпаття з Україною.

Високо оцінюючи монографічне дослідження Д.Данилюка, хотілося б відзначити, що рецензована праця тільки виграла б, якби автор провів паралелі з Українським вільним університетом у Празі, який теж досить плідно працював в історичному плані і останнім ректором якого був наш земляк Августин Волошин. Однак, попри все, слід підсумувати: не виникає жодного сумніву, що професор Дмитро Данилюк видав фундаментальне монографічне дослідження, завершивши ним багаторічну діяльність складної проблеми.